

Sivuutetut kokemukset ja vastarinnan mahdollisuudet

Sari Irni & Katariina Kyrölä

Feministisen tutkimuksen agendaan kuuluu olennaisesti vaiettujen kokemusten sekä marginaalissa olevien ryhmien ja kysymysten nostaminen esiin. Kokemustiedon ja erityisesti syrjittyjen kokemusten korostaminen on ollut keskeinen tapa purkaa ja kyseenalaistaa normatiivista ja normittavaa määrittelyvaltaa, jossa valkoinen heteroseksuaalinen miessubjekti on tiedon oletustuottaja ja ”ihmisen” standardi. Näitä teemoja pohdittiin hiljattain esimerkiksi Turun yliopiston sukupuolentutkimuksen järjestämässä symposiumissa *A Critique of Our Own: On the Epistemic Habits of Academic Feminism* (14.–16.4.2016).

Professori Rita Felski (University of Virginia) kysyi puheenvuorossaan symposiumissa, mikä on kritiikin tehtävä ja mitä se voi tarkoittaa feministisessä tutkimuksessa – mistä kritiikki kutsuu meitä ottamaan etäisyyttä, mihin samaistumaan ja kenen rinnalle asettumaan? Professori Clare Hemmings (London School of Economics) puolestaan esitti, että juuri nyt kriittisissä ajattelusuuntauksissa feminismiä tunnutaan pitävän ”vanhentuneena” kun taas queer-teoriaa ”tuoreena” lähestymistapana valtasuhteiden purkamiseen. Antirasistinen ajattelu taas näyttäytyy helposti feminismin ”päivityksenä”. Hemmingsin mukaan tällainen erottelu kuitenkin vähättelee suuntausten läheistä historiallista yhteennivoutumista ja mahdollisuuksia toimia toistensa tukena. Sukupuolittamisen, seksuaalisuuden ja rodullistamisen analyysit tuovat toisilleen

poliittista voimaa ja syvyyttä. Tähän vetoomukseen queerfeministisen antirasistisen ajattelun puolesta meidän on helppo yhtyä.

Tämän numeron artikkelit ammentavat jälkistrukturalistisen feminismin perinteestä, jossa sukupuoli ja seksuaalisuus kiinnittyvät väistämättä toisiinsa ja osallistuvat toistensa tuottamiseen. Molemmissa artikkeleissa tartutaan myös kysymykseen iän, ajan ja intiimin suhteesta sukupuolittuvaan, seksuaaliseen ruumiillisuuteen. Artikkeleissa nostetaan esille läheisyyden normittaminen kahdesta harvoin tutkitusta kokemustiedon näkökulmasta: Jenny Säilävaaran artikkeli tarkastelee lastaan ”pitkään” eli yli vuoden imettäneiden naisten imetyskokemuksia erilaisissa yksityisissä, puolijulkisissa ja julkisissa tiloissa. Karoliina Ojanen tutkii yli 70-vuotiaiden miesten kokemuksia seksuaalisuudesta ja sen toteuttamisesta sekä heidän tapojaan ymmärtää seksuaalisuus suhteessa ikään ja mieheyteen. Artikkeleita yhdistää lisäksi jälkistrukturalistisen feminismin tapa käsitteellistää valta jonain muuna kuin ainoastaan tukahduttavana, ulkoapäin tulevana vallankäyttönä. Kyse on myös sivuutetuista, hiljennetyistä, arvostamatta tai syrjään jäävistä kokemuksista ja pienistä eleistä ja teoista, jotka haastavat normeja joskus jo pelkästään itsepintaisella olemassaolollaan. Hienovaraisilla minuuden teknologioilla neuvotellaan tietoisesti tai tiedostamatta vallitsevan yhteiskunnan normeista (Butler 2006; Foucault 2000).

Ajan, tilan, jatkuvuuden ja katkosten teemaa teoretisoi myös Liu Xin¹ lukiiossaan rasismien ja antirasismien tulokulmasta sekä Ilse Paakkinen verratessaan lukiiossaan nykyajan ja keskiajan naisiin kohdistuvaa vihapuhetta ja siltä suojelua toisiinsa. Numeron taiteilija Marjukka Irni puolestaan kutsuu syliteemaisilla valokuvillaan pohtimaan edelleen sitä, milloin fyysinen kosketus näyttäytyy seksuaalisena tai epäseksuaalisena, soveliaana tai sopimattomana. Miten tähän liittyy se, millaiset ja minkä ikäiset ja lajiset kehot koskettavat – tai aivan konkreettisesti asettuvat toisen rinnalle?

Molemmissa artikkeleissa on kyse normien ohella vastarinnasta ja siitä, mitä voidaan ajatella normien ja rakenteiden kyseenalaistamisena. Feministiseen tutkimukseen kuuluu olennaisesti vallitsevien merkitysjärjestelmien ja valtasuhteiden kyseenalaistaminen. Tällaisista lähtökohdista on analysoitu esimerkiksi rodullistamisen kohteena olevien blogikirjoittajien vastapuhetta rodullistavalle kategorisoinnille (Seikkula 2015) sekä keittiönpöytäkeskusteluissa välittyvää queer of color -yhteisöllisyyttä ja siellä muotoiltua politiikkaa. Tässä numerossa arvioidussa kirjassa *Queer Lovers and Hateful Others* Jin Haritaworn (2015, 13, 19–20) käsittelee juuri viimeksi mainittuja politiikan tekemisen tilanteita, jotka eroavat julkisista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen representaatioista sekä kyseenalaistavat käsityksen sosiaalisesta liikehdinnästä väistämättä julkisessa tilassa toimivana.

Feministiset tutkijat ja queertutkijat ovat kyseenalaistaneet tilan neutraaliuden paitsi sukupuolen, myös seksuaalisuuden suhteen. He ovat analysoineet muun muassa julkisen tilan, perhe-esitysten ja esimerkiksi työpaikkojen heteronormatiivisuutta (Berlant & Warner 1998; Kuosmanen 2002). Tämä normatiivisuus kontrolloi eri tiloissa toimimisen mahdollisuuksia ja erityisesti läheisyyden osoittamista ja sallittuja ruumiillisia olemisen tapoja. Feministinen tutkimus ja queertutkimus ovat kyseenalaistaneet heteronormatiivisen elämänkulkua-jattelun (Björklund & Dahl 2016; Charpentier 2004),

esimerkiksi siihen kuuluvan jatkumon kurittomasta nuoruudesta vakiintuneen perhe-elämän aikuisuuteen sekä tähän kuuluvia ”soveliaiden” tilojen ja ruumiillisuuden normeja (Halberstam 2005, 152).

Pohjoismaisen HLBTQ-tutkimuksen lehden *lambda nordican* uusin numero 4/2015 on sattumalta tähän numeroon limittyvästi omistettu teemalle ”queer aging”, pervo vanheneminen. Jenny Björklund ja Ulrika Dahl (2016) nostavatkin teemanumeron johdannossa esiin joitakin samoja kysymyksiä kuin tämän *Sukupuolentutkimus-Genusforskning*-lehden numeron artikkelikirjoittajat. Millä lailla ikä ja vanheneminen – lapsuudesta lähtien – pervouttavat ruumiita ja ihmisuhteita? Miten aika ja ikääntyminen sukupuolittuvat ja (hetero-)normittuvat? Miten terveys, sairaus, hoiva ja kapitalistinen talous-politiikka risteytyvät sukupuolen ja seksuaalisuuden kanssa? Käsissänne olevan numeron artikkelit tuovat esiin, kuinka seksuaalisuuteen ja läheisyyteen liittyvä normatiivisuus muovaa elämäämme vauvasta vanhuuteen.

Jenny Säilävaara kommentaa artikkelissaan queerfeministisestä tutkimuksesta naisten imetyskokeusten ymmärtämisessä. Säilävaaran artikkeli tuo esille, kuinka imettämisen oletettu ikäraja asettuu tämän hetken Suomessa yhden vuoden tienoille, ja kuinka imettämisen normatiivisuus toteutuu tilallisena kysymyksenä. Alle vuoden ikäisen imettäminen näyttää yhteiskunnallisesti toivottavana, mutta vuotta pidempään imettävät naiset kohtaavat kritiikkiä, kyseenalaistamista ja pitkiä katseita niin julkisissa tiloissa, sosiaalisessa mediassa kuin neuvolassa tai hammaslääkärissäkin. Osa naisista vastustaa silti normeja ja imettää niistä huolimatta, myös julkisesti.

Säilävaara ehdottaa, että kaapin käsite ja Sara Ahmedin (2004) tunteiden kulttuurista politiikkaa koskeva teoretisointi auttavat jäsentämään normatiivisuuden toimintaa ruumiillisuuden ja läheisyyden hienovaraisena kontrollina, jossa myös seksuaalisuus on tärkeä tekijä. Säilävaaran mukaan naiset esimerkiksi kokevat, että rintojen näkyminen

1 Nimi Liu Xin seuraa kiinalaista nimien kirjoitusjärjestystä, jossa sukunimi tulee ensin ja etunimi sen jälkeen. Sisällysluettelossa ja Liu Xinin lukiion yhteydessä nimi on kuitenkin asetettu kirjoittajan toiveesta länsimaiseen muotoon Xin Liu, eli etunimi sukunimi, virheellisten lähdeviittausten välttämiseksi länsimaisissa yhteyksissä. Molemmat kirjoitusmuodot, joissa käytetään latinalaisia aakkosia, ovat joka tapauksessa postkoloniaalisen kielipolitiikan tuottamia.

julkisesti imettämisen yhteydessä on tuomitumpaa kuin paljastavissa katumainoksissa. Kulttuurisesti kyseenalaisinta näyttää olevan, jos nainen tuntee seksuaalista nautintoa imettäessään. Suomalais-äitien kertomuksista imettämiskokemuksen mahdollinen linkki seksuaalisuuteen sulkeutuu pois, ja imettäessä tunnettu mielihyvä käsitteellistetään ”henkiseksi”.

Karoliina Ojanen puolestaan jatkaa osin samoista teemoista kuin lehtemme edellinen maskuliinisuuteen keskittynyt numero (1/2016) ja kysyy, miten seksuaalisuus kytkeytyy miessubjektiuteen vanhojen, yli 70-vuotiaiden miesten kohdalla. Miesten haastatteluissa mutta myös heidän ilmaisemissaan eleissä, vihjailuissa ja vaikkapa sananlaskuissa tulee ilmi samalla, kuinka keskeisessä roolissa heteroseksuaalisuus on ”mieheyden” rakentamisessa – silloinkin, kun seksuaalisuus on haastateltavan omasta mielestä jo mennyttä elämää, ainakin genitaali- ja yhdyntäkeskeisessä mielessä. Suurimmalle osalle Ojasen tutkimia miehiä seksuaalisuus kuitenkin säilyy tärkeänä asiana, vaikka he suhteuttavatkin sitä ikään liittyviin kulttuurisiin normeihin, joiden mukaan siinä olisi jotain noloa tai naurettavaa. Läheisyys ja sen kaipuu eivät myöskään menetä merkitystään iän myötä. Intersektionaalisessa tarkastelussaan Ojanen tuo myös esiin, kuinka taloudellinen tilanne ja terveys voivat vaikuttaa moninaisin tavoin seksuaalisuuden ja läheisyyden toteuttamisen mahdollisuuksiin.

Osa Ojasenkin artikkelin esimerkeistä nostaa esille kysymyksen tilasta. Liikkumiskyvyttömällä, sängyssä suurimman osan aikaansa viettävällä miehellä seksuaalisuus liittyy olennaisesti haaveeseen, että hän ja hänen kumppaninsa pääsisivät pois vanhainkodista, jotta voisivat ”mennä vihille”. Vanhainkotiin ja hoitolaitosten käytännöt ja tilat voivat merkittävästi rajoittaa intiimiä läheisyyttä, vaikka osa hoitohenkilökunnasta saattaakin suhtautua asukkaiden seksuaalisuuteen sallivasti.

Yhteiskunnallisten normien vastustaminen ja vahvasti säänneltyjen tilojen haastaminen – niin arkinen, ”pieni” vastarinta kuin julkisestikin näkyvä aktivismi – näyttävät edellyttävän, että vastustaja

tai aktivisti tekee itsensä haavoittuvaiseksi ja ottaa riskejä. Vertailukohtana ”pienelle” arjen vastarinnalle (vrt. pienestä toimijuudesta Honkasalo 2013) voi toimia esimerkiksi viime aikoina yhteiskunnallista keskustelua herättänyt Fennovoima-ydinvoimalayhtiön rakennustyömaa Pyhäjoella ja kohtaamiset sitä vastaan taistelevien aktivistien ja poliisien välillä. Valtavirran uutisoinnissa kerrotaan aktivistien heittelemistä kivistä poliisin toimintaa kyseenalaistamatta, kun taas aktivistit tuovat omassa vastajulkisuudessaan *Stop Fennovoima!* -blogissa ja *Takku*-sivustolla esille poliisin voimakeinoja, kuten etälamauttimen käytön.²

Tällaisessa aktivismissa vastarintaa tekevät ottavat riskin paitsi joutua putkaan ja saada sakot, myös tulla poliisin pahoinpitelemäksi. Kuten Judith Butler toteaa, poliittiset vaatimukset tehdään (myös) ruumiillisesti: ruumiiden esilletulossa ja toiminnassa, mikä altistaa kyseiset henkilöt myös poliisin väkivalalle (2015, 75, 83). Lapsia ja muita erityisen haavoittuvia henkilöitä ei voi ottaa mukaan kaikkeen aktivismiin, ja siksi vastarinnan mahdollisuudet ovat rajallisempia esimerkiksi niiden osalta, jotka ovat ensisijaisessa vastuussa lapsista tai joilla ei ole varaa asettaa itseään ja kehoaan alttiiksi fyysisesti tai henkisesti. Ruumiillisuus on silti keskeistä sekä julkisuudessa näkyvässä kansalaistottelemattomuudessa ja suorassa toiminnassa että pienessä ja jatkuvassa arjen vastarinnassa.

Laitostiloihin liittyvä normatiivisuus nostaa esille toisenlaisia kysymyksiä vastarinnan mahdollisuudesta: laitoksissa asuvien riippuvuus hoitohenkilökunnasta sairauksien hoitamisessa ja elämän ylläpitämisessä tuottaa haavoittuvuutta ja muodostaa valtakuvion, jossa omasta ruumiillisuudesta, kosketuksesta ja seksuaalisuudesta päättäminen ei ole välttämättä mahdollista. Haavoittuvassa tilanteessa myöskään laitostiloissa rakentuvien normien vastustaminen ei välttämättä onnistu.

Feministitutkijat ovat myös pohtineet kriittisesti suoran toiminnan ihannetta ja erityisesti siihen liittyvää sankaruusajattelua. Esimerkiksi ekofeministi Marti Kheel nostaa eläinoikeusaktivismin yhteydessä esille arjen rohkeat teot aktivismin muotona.

2 Valtavirran uutisoinnista ks. esim. Yle Uutiset 2016 ja Harju 2016. Aktivistien vastajulkisuuden kuvauksia tapahtumista ks. esim. *Takku 2016* ja *Stop Fennovoima! 2016*.

Kheel kysyy, onko aktivistin rohkeus väistämättä liitettävissä vain fyysisesti vaarallisiin teoihin, ja mitä ”suora toiminta” näyttäisi, jos siihen sisällytettäisiin myös sosiaalisesti rohkeat teot, kuten vaikkapa ruokatarjoilujen vegaanius sekasyöjille tilanteissa, joissa yleensä oletusarvoisesti tarjotaan lihaa. (Kheel 2006, 313.) Arjen aktivismi voi muokata ruumiillisia tottumuksia ja nautintoja, kuten syömistä ja suhtautumistapoja seksuaalisuuteen, ja tuoda vaihtoehtoisia toimintamalleja näkyville.

Tilojen normatiivinen rakentuminen samoin kuin elämäntapojen muotoutuminen vaikuttavat ratkaisevasti paitsi valtasuhteiden kokemiseen, myös vastarinnan mahdollisuuksiin. Feministisen tutkimuksen yksi keskeinen tehtävä on osallistua näiden mahdollisuuksien analyysiin ja kehittelyyn.

Sari Irni ja Katariina Kyrölä
Turussa 23.5.2016

KIRJALLISUUS

- Ahmed, Sara (2014) *The Cultural Politics of Emotion*. 2. painos. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Berlant, Lauren & Warner Michael (1998) Sex in Public. *Critical Inquiry* 24:2, 547–566.
- Björklund, Jenny & Dahl, Ulrika (2016) Editorial. Theme Issue ”Queer Aging”. *lambda nordica* 4/2015, 7–16.
- Butler, Judith (2015) *Notes Towards a Performative Theory of Assembly*. Cambridge: Harvard University Press.
- (2006) *Hankala sukupuoli*. Helsinki: Gaudeamus. Suomentaneet Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi.
- Charpentier, Sari (2004) Heteronormatiivisuus ja työelämäntapojen yli 45-vuotiaiden kertomana. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.) ”Eihän heterotkaan kerro...” *Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä*. Helsinki: Työministeriö, 92–116.
- Foucault, Michel (2010) *Seksuaalisuuden historia*. Helsinki: Gaudeamus. Suomentanut Kaisa Sivenius.
- Halberstam, J. (2005) *In a Queer Time and Place. Transgender Bodies, Subcultural Lives*. New York: New York University Press.
- Haritaworn, Jin (2015) *Queer Lovers and Hateful Others. Regenerating Violent Times and Places*. London: Pluto Press.
- Harju, Jukka (2016) Osa poliiseista sai osumia kivistä Pyhäjoella – ”Tämä on anarkismia, joka kohdistuu nyt poliisiin”. *Helsingin Sanomat* 29.4.2016. <http://www.hs.fi/kotimaa/a1461905171565> (haettu 24.5.2016).
- Honkasalo, Marja-Liisa (2013) Katveessa – pieni toimijuus kriittisenä avauksena toiminnan teoriaan. *Tiede & Edistys* 1/2013, 42–61.
- Kheel, Marti (2006) Direct Action and the Heroic Ideal: An Ecofeminist Critique. Teoksessa Best, Steven & Nocella, Anthony J. II (toim.) *Igniting A Revolution: Voices in Defense of the Earth*. Oakland: AK Press, 306–318.
- Kuosmanen, Paula (2002) Lesbovanhempien taktiikat, perhe-esitykset ja sukupuolittyyllit työpaikoilla. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä*. Raportteja 269. Helsinki: STAKES, 53–64.
- Seikkula, Minna (2015) Rodullistavien rajanvetojen kyseenalaistaminen rasmin kohteeksi joutuvien blogiteksteissä. *Sukupuolentutkimus-Genusforskning* 28:4, 20–31.
- Stop Fennovoima!* (2016) Tiedote 26.4.2016: Tshernobylin päivän väkivallaton kansalaistottelemattomuustempaus onnistunut. Poliisi pippurikaasuttanut YLE:n toimittaja Hanna Hantulan, kaikki työt Fennovoima-Rosatomin työmaa-alueella pysäytetty. <https://fennovoima.no.com/fi/2016/04/tiedote-tshernobylin-muistopaivan-vakivallaton-kansalaistottelemattomuustempaus-onnistunut-poliisi-pippurikaasuttu-ylen-toimittaja-hanna-hantulan-kaikki-tyot-fennovoima-rosatomin-tyomaa-alueella-p/> (haettu 24.5.2016).
- Takku* (2016) Päivityksiä Pyhäjoella vangittujen tilanteesta ja kohtelusta putkassa 13.5.2016. <https://takku.net/article.php/20160513194125190> (haettu 24.5.2016).
- Yle Uutiset (2016) *Klo 20:30 Uutiset*. Esitetty tv:ssä 26.4.2016.